

Visszapillantó

Boldogtalan idők boldog élete. Iskolatörténeti mozaikok Stalmár László igazgató (1935–1943) életén keresztül

Bevezetésként tegyünk föl néhány kérdést, amelyek egyike-másika bizonyít minden fazekasos diákban megfogalmazódott már:

- Miért gyakorlóiskola a Fazekas, ha soha nem tartozott (és ma sem tartozik) egyik egyetemhez sem?
- Mi volt a harmadik emeleti nagyterem eredeti funkciója?
- Miért van az iskola épületének Baross utcai frontján egy hatalmas, kétszárnyú, zárt kapu?
- Miért olvasható a kémiaszertár számos vegyszeresüvegén a „Szfv. Pedagógiai Szeminárium Biol. Intézete” felirat?

A Horváth Mihály – korabeli nevén Mária Terézia – téri iskolapalota 1909 őszétől 1911 nyaráig épült. Az újdonsült építményben 1911 őszén két iskolában, a külön igazgatású fiú és lány elemi iskolában kezdődött meg tanítás. Mindkettő 6-6 párhuzamos osztállyal indult. A földszinten decemberben óvoda létesült, majd 1912. február 1-jén a második emeleten megkezdte működését a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium. Ezzel összefüggésben lett a két elemi iskola gyakorló. A Pedagógiai Szemináriumot ugyanis a budapesti tanítók, elsősorban a pá-

lyakezdők – mai kifejezéssel élve – mentorálására hozták létre. Ők hospitáltak, illetve végeztek tanítási gyakorlatot a Szemináriummal szoros kooperációban lévő általános iskolában. Ki kell emelnünk, hogy a ma Fazekas néven ismert iskola működésének első öt évtizedében nem gimnázium volt, hanem mint elemi iskola a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium gyakorlóiskolájaként szerzett hírnevet. Ez az 1925-ben egyesített, koedukálttá tett gyakorló elemi iskola 1–6. osztályos volt, illetve az 1928/29-es tanévtől itt kezdték meg a nyolcosztályos népiskola kísérleti kiépítését. Az 1–8. évfolyamon ekkor még végig osztálytanítói rendszerben tanítottak, csak 1945 után vezették be a felső tagozaton a szakrendszerű oktatást. [1]

A Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Mária Terézia Téri Községi Gyakorló Népiskola a főváros anyagi támogatásával és az itt tanító kiváló tanítóknak köszönhetően már az 1920-as években Budapest első elemi iskolájává vált. Így az államosított Rigó utcai bencés gimnáziummal 1960 táján egyesített iskolánk gyakorló jellege szorosan fenntartójához, a főváros-hoz (1946-ig, amíg Magyarország államformája királyság volt, a székesfőváros-hoz) kötődött. A Fazekas a mai napig budapesti versenyeket bonyolít le, budapesti továbbképzéseket hirdet stb. Jogi helyzetünk 2013. január 1-jén változott meg, amikor a Fazekas állami fenntartású lett. Ekkortájt szűnt meg a Pedagógiai Szeminárium jogutódja, a Fővárosi Pedagógiai Intézet is.

A Pedagógiai Szeminárium a pályakezdőkön kívül a már

Az iskola udvara az 1910-es években

működő tanítók továbbképzésével is foglalkozott. A továbbképzések nélkülözhetetlen részét képezték a bemutatóórák, amelyekre tömbösítve szombat délelőttönként a nagyteremben került sor. A 7–12 éves, jellemzően 40–50 fős osztály a színpadon felállított padsorokban ült, miközben a látogatók a nézőtéren és a karzaton foglaltak helyet. Ezek a bemutató tanítások igen népszerűnek és látogatottnak számítottak, alkalmanként 300 vendég volt jelen rajtuk. (Elképzeltető lenne ma ilyen bemutatóóra?) A hospitáló tanítókon kívüli érdeklődőknek előre kellett – ingyenes – jegyet igényelniük. Egy ilyen mintatanításon tűnt fel 1922-ben Stolmár László, az akkor 28 éves tanító. Petőfi *Szülőföldemen* című költeményét kellett tárgyalnia a 4. osztályban. A lírai költemény tanításával a gyerekek érzelemvilágát akarta megérinteni. A vers refrénjét el is

Stolmár László

énekelte. Az egész hallgatóság megkönnyezte, amikor Petőfi hazatértét saját maga első világháborús hadifogságából való hazatérésével érzékeltette. Ez a bemutatóóra indította el Stolmár karrierjét. [2]

Másik elhíresült mintatanítását 1931-ben tartotta. Ezen Móricz Zsigmond is részt vett. Néhány nappal később lelkesült hangnemben számolt be a *Magyarország* című napilapban vezetett tárcájában a Pedagógiai Szemináriumban általa tapasztaltakról. Stolmár nem is saját osztályát, hanem általa ismeretlen gyerekeket tanított. „*Egy óriási terem van az épület III. emeletén a tetőszerkezetbe beépítve. Zsúfolásig tele volt a tanítói továbbképző tanfolyam hallgatóival. ... Megnyíltak az ajtók és bevonult az osztály. ... Első, ami meghatott, hogy a gyerekek egyáltalán nem voltak elfogultak. Nem hozta őket zavar-*

ba, hogy száz és száz tanító van mögöttük. Olyan fesztelenül és megszokottan ültek le közepén, mintha a négy fal volna körülöttük. A tanító általános beszélgetéssel kezdte. Megkérdezte a gyerekektől, mi a húsvét legszebb emléke: a kirándulás... Aztán hamarosan elvezette őket távolabb Budapest határától, ki külföldre, s egyszerre csak benne voltunk Finnországban. ... A gyerekek úgy figyelnek, olyan kíváncsiak, és minden pillanatban belekotyognak. S a tanító minden megszólalásnak örül. Együtt dolgozik a gyerekekkel. ... Nem szolgáltat a tanító lehetőleg semmit, mint tudást, mint kész anyagot, amit csak el kell fogadni, hanem együtt munkálkodik a gyerekekkel. ... Aztán összefoglalja az egész előadást, nem ő maga, hanem a gyerekekkel mondja el a mai lecke tartalmát s megható, milyen frissen és értelmesen, mint valami kedves mesét, mondja el a gyermek mindazt, amit ma itt tanult.” [3]

Stolmár László Budapesten, a Józsefvárosban született 1894-ben. Tanítócsaládból származott. Az elemi iskolát követően polgári iskolai tanítóképző intézetbe járt; 1912-ben, 18 évesen szerzett tanítói oklevelet. (A tanítósághoz a századfordulón nemhogy felsőfokú végzettség, még érettségi sem kellett. Többek között ezért akarta Budapest saját tanítóit továbbképezni a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium segítségével.) 1915-ben az orosz fronton harcolt. Súlyosan megsebesült, bal combcsontját eltörte egy golyó. Hadifogságba esett, ahonnan 1917-ben tért haza. 1918 októberétől a Mária Terézia téri gyakorlóiskola tanítója. Mivel szűkebb szakterületét, a biológiát professzionálisan akarta művelni, elhatározta, hogy továbbtanul. 1924-től pótlólag kellett teljesítenie a gimnáziumi hetedik és a nyolcadik (a mai 11. és 12.) osztályok tananyagát és letennie az érettségit. 1926-tól – miközben az egyetemet végezte – először Budapest népiskoláiban, majd országoszerint bemutatóórákat tartott az újonnan bevezetett tanterv vitatott leckéiből. Hetente kétszer bemutató tanítást kellett tartania abban az osztályban és abból a témából, amit az adott tantestület számára kijelölt, majd ezt utána megmagyaráznia. Három év alatt 150 ilyesfajta bemutatóórát tartott az új tanterv legvitatottabb, legnehezebb leckéiből számára ismeretlen gyerekekkel. Mindemellett 1929-ben doktorált a magyarországi békák bőre szöveti szerkezetének vizsgálatából.

1932-ben a gyakorló elemi iskola helyettes igazgatója, 1935-től pedig igazgatója lett. 1943-ban még magasabb rangra emelkedett, a Pedagógiai Szeminárium főigazgatójává nevezték ki (1943–1950). Ekkor költözött be az iskolaépület Ba-

A Pedagógiai Szeminárium főigazgatói lakosztályának kapuja napjainkban

ross utcai frontjának földszintjén lévő főigazgatói lakásba, amely hat szobából, egy óriási hallból, tágas konyhából, kamrából, két személyzeti szobából és egy nagy fürdőszobából állt. Mivel nagyon taláta, két szobát a Szemináriumhoz, illetve az óvodához csatolt. Ebből a hatalmas lakásból napjainkra csupán kétszárnyú kapuja maradt meg, helyén ma az alsó tagozatos tanári és az ebédlő közti terem találhatóak.

Stolmár az iskolában élte át az 1944. évi ostromot. Az épületet a Mária Terézia tér felől bombatalálat érte, a Baross utcai szárny pedig a pincéig leomlott. A romok eltakarítása – az udvaron a japán akác lombkoronájának aljáig ért a törmelék – és a magyar közoktatási struktúra átszervezése után karrierjének csúcán, 56 évesen, 1950-ben nyugdíjazását kérte. Nem tudott együttműködni a kommunista rezsimmel. Az 1950-es évektől

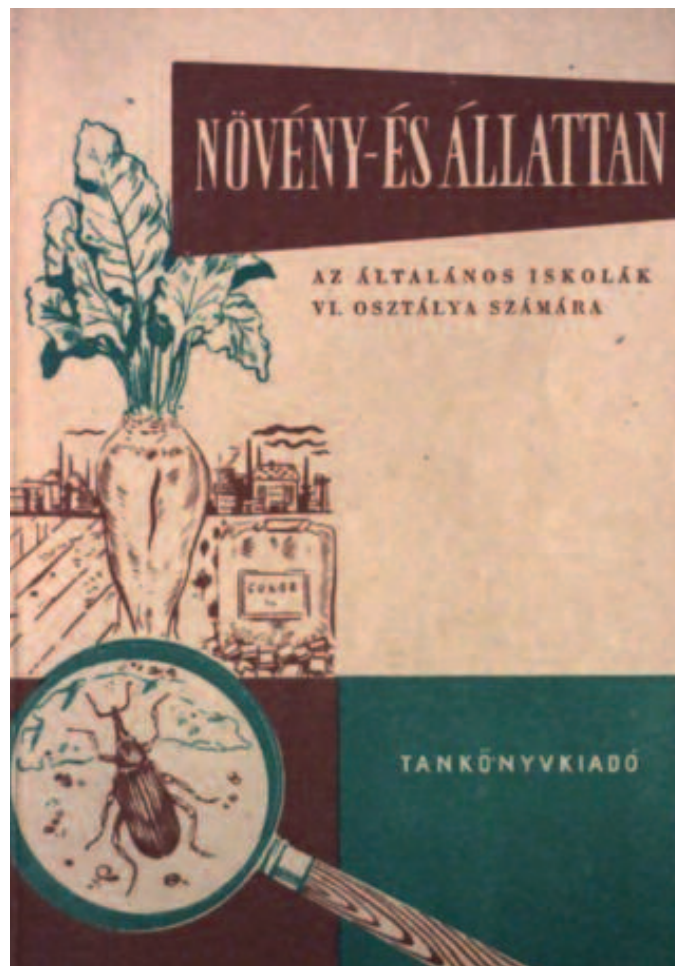
Az iskola 1945-ben a Baross utca szemközti házából fotózva

a megváltozott társadalmi viszonyok között a Budapesti Pedagógiai Főiskola tanáraként, majd tudományos kutatóként tankönyvírással keresgélte helyét a tőle idegen szocialista rendszerben.

Stolmár a szó igazi értelmében innovatív tanárnak számított. Magyarországon 1933-ban ő használt először oktatófilmet a tanítás során. Az óra témája Budapest csatornázása volt. A későbbiekben is több oktatófilm forgatókönyvét készítette el. Rendszeresen publikált szakmai lapokban, tanterveket állított össze, oktatási segédkönyveket, később tankönyveket írt. Ezek közül legismertebb az 1960-as évek közepén megjelent *Élővilág az általános iskola V., VI., VII., VIII. osztálya számára* c. sorozat. [4]

A visszaemlékezések szerint pedagógiai zseni volt, az Isten is tanárnak teremtette. „Gyerekek, felnőttek egyaránt jól érezték magukat a társaságában. A pszichológusok nyelvén szólva: rendezett volt az életérzése, és biztosította mások jó életérzését is. Megnyugtató volt a jelenléte, a mosolya, a hangja, az is, ahogy megsimogatta növendéke fejét.” [5] Bár főképpen biológiával foglalkozott, a katedrán is, a tankönyvírásban is elsősorban az irodalommal hatott. Népdalokat, népmeséket, Petőfi- és Aranyverseket, Mikszáth- és Móra-szövegeket szőtt a beszédébe, írásaiba. Egyszerűen, világosan fogalmazott. A gyermekek nyelvén, de nem gügyögve.

Szeretett felesége, Szilárd Ilma 1962-ben, házasságuk 44. évében hosszas betegség után meghalt. Gyermeük nem született, egy lányt és egy fiút fogadtak örökbe. Második felesége,

Kísérleti tankönyv az 1950-es évek végéről

Illuska, férje tankönyveinek illusztrálásban működött közre. Stolmár 1976-ban hunyt el.

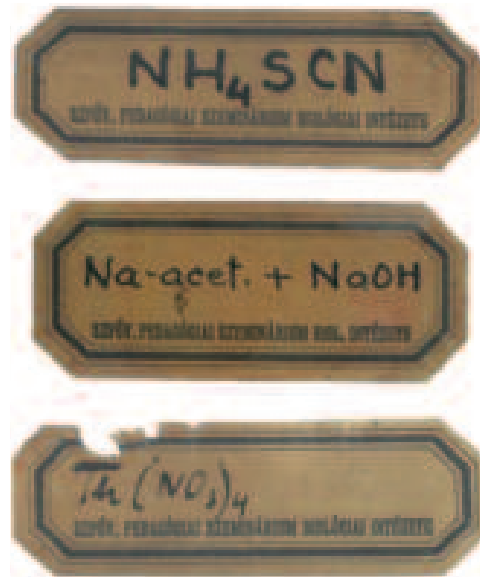
Otthonosan rendezte be az iskola számára legfontosabb helyszínét, a biológiai laboratóriumot. A Szemináriumhoz kapcsolódó Lélektani, Fizikai-kémiai és Biológiai Laboratóriumok a tanítók továbbképzésében játszottak szerepet. A Biológiai Laboratórium a negyedik emeleten, a díszterem karzatához vezető folyosón kapott helyet. (1924-ben építették az addig is létező három emeletre. Az itt lévő tantermek helyén, a tetőterazon korábban játszótér volt.) A gyakorlati oktatást a példásan felszerelt laborban egyebek mellett mikroszkó-

Játszótér a tetőterazon a mai 417–420. termék helyén (Erdélyi Mór felvétele 1913-ból)

pok és ketrecekben, akváriumokban, terráriumokban tartott eleven állatok szolgálták. A Biológiai Laboratórium vegyszereiből, vegyszeresüvegeiből néhány a mai napig a Fazekas kémiantárainak használatában van.

Végül következék pici kémia! A mellékelt képen három korabeli (1930-as évek) címke látható, mindegyik elemzése tanulságos lehet. Az ammónium-rodanid vagy ammónium-tiocianát (NH_4SCN) és főleg a tórium(IV)-nitrát ($\text{Th}(\text{NO}_3)_4$) az alap- és középfokú oktatásban nemigen játszik szerepet. Előbbi mérgező, utóbbi radioaktív is. Egy-egy különleges kísérlethez használhatóak fel: a rodanidion jellegzetes vörös csapadékot ad vas(III)-ionokkal ($\text{Fe}(\text{SCN})_3$), a tórium(IV)-vegyületekkel bevont fémdrót vagy fémháló pedig magas hő hatására erős sárgásfehér fényt bocsát ki. Ezen alapszik az ún. Auer-gázéő működése, amelyet a 19. és a 20. század fordulóján elterjedten használtak a lakások világítására. Figyelemre méltó, hogy az általános iskolai tanítók továbbképzését szolgáló labort ezekkel a ritka vegyszerekkel is felszerelték. A nátrium-acetát és a nátrium-hidroxid keveréke pedig metán laboratóriumi előállítására szolgált. Manapság a legtöbb magyarországi településre be van vezetve a földgáz. Elég megnyitni a gázcsapot, és dől a metán. Egy kémiaóra nem is képzelhető el Bunsen-éő és gázlámg nélkül. Ugyanakkor a budapesti lakások földgázzal történő fűtése és a nagynyomású vezetékek kiépítése csak az 1960-as, 1970-es évektől terjedt el. A két világháború között a

Vegyszerescímkék a kémiaszertárban

metán is a helyben fejlesztendő gázok közé tartozott, előállításához az alábbi szilárdfázisú reakciót használták:

– az előre elkészített mixtúra maradt ránk.

Keglevich Kristóf

Irodalom

- [1] MANN MIKLÓS–HUNYADI ZOLTÁN–LAKATOS ZOLTÁNNÉ: *A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története*. Bp., FPI, 1997. (Bárczy István Könyvtár 3.)
- [2] STOLMÁR LÁSZLÓ: *Életem, életünk. Események, örömök, bánatok időrendben*. Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1992.
- [3] MÓRICZ ZSIGMOND: *Mintatanítás. A mai magyar népművelésről*. In: Magyarország, 38. évf. 82. sz. (1931. április 12.) 5. [In: Uő: *Riportok*. III. (1930–1935) Bp., Szépirodalmi, 1958. 118–123. (Móricz Zsigmond összegyűjtött művei)]
- [4] FRANYÓ ISTVÁN: *Stolmár László*. Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1992. (Magyar pedagógusok)
- [5] KONTRA GYÖRGY: *A pedagógus lángelme: Stolmár László*. In: Elektronikus Könyv és Nevelés X. évfolyam, 2008/4. szám.